

9. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови. Тернопіль : Астон, 2002. 352 с.

Дар'я Драпак
Наук. керівник – к. філол. н., доц. Кухар Н. І.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ПРИСВІЙНОСТІ В ПРОЗІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Посесив, присвійний відмінок, присвійна форма — граматична форма, що виражає значення належності, приналежності об'єкта суб'єкту. Це не обов'язково належність або власність у вузькому сенсі, а уся сукупність аналітичних відношень.

Вивчення засобів посесивності, розкриття особливостей уживання в художніх текстах становить значний науковий інтерес з огляду на їхню частотність. Засоби присвійності в художній літературі посідають особливе місце, тому що вони урізноманітнюють та збагачують емоційне і художнє зображення подій у творі, також забезпечують яскраве змалювання подій, героїв та відношень між ними.

Часто посесив класифікується як відмінок, у багатьох мовах присвійність може виражати родовий відмінок, а присвійні форми презентовані як розряди різних частин мови (в українській — присвійні прикметники, присвійні займенники). Одним із значень родового є присвійність, проте він виконує й інші граматичні функції, що робить неможливим їх ототожнення.

Мета нашої роботи — схарактеризувати особливості використання засобів присвійності в прозі Володимира Лиса. Для її досягнення необхідно розглянути теоретичні аспекти присвійності (посесивності) як граматичної категорії, проаналізувати засоби реалізації присвійності та схарактеризувати мовні особливості творів Володимира Лиса.

В. О. Горпинич кваліфікує присвійність, або посесивність як одну із універсальних понятійних категорій мови, яка позначає відношення предмета до особи, переважно належність предмета особі (*батьків портфель, материна хустка*), виражається

синтаксичними, лексичними і морфологічними засобами. Вона властива займенникам, іменникам, прикметникам, дієсловам [Горпинич 2004: 111].

Найпоширенішим засобом вияву посесивності в українській мові є присвійні прикметники. Вони називають ознаку предмета за належністю його одиничному власникові, від назви якого вони утворені [Білодід 1969: 184]. М. Я. Плющ виділяє такі словотвірні типи присвійних прикметників:

а) похідні від назв людей зі словотворчими формантами **-ів (-їв), -ин (їн)**: *Петрів, Василів, товаришів, Сергіїв, сестрин, Миколин, Маріїн*;

б) похідні від назв тварин зі словотворчими формантами **-ач (ий), -яч (ий), -ин (ий), -їн (ий)**: *курячий, орлиний, солов'їний*.

У поодиноких прикметниках, похідних від назв тварин, виступають суфікси **-ів, -ин**: *соловейків, зозулин*. Деякі присвійні прикметники мають нульовий суфікс, наприклад: *вовчий, овечий*.

Присвійні прикметники, утворені від назв людей, у називному й знахідному відмінках мають коротку форму (*ковалів, Іванів, материн, Маріїн, доччин*), а прикметники, похідні від назв тварин – повну (*гусячий, качиний, собачий*) [Плющ 2005: 233].

Присвійні прикметники вживаються в уснорозмовному стилі, в мові художньої літератури й фольклору. В інших стилях української мови присвійні прикметники зустрічаються рідко: значення індивідуальної віднесеності особі в науковому, публіцистичному та інших стилях мови найчастіше передається формами родового відмінка іменника [Плющ 2005: 234].

Присвійні займенники виконують подібну функцію, за значенням і граматичними ознаками вони близькі до прикметників. О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський у монографії «Граматика української мови. Морфологія» не виділяють займенник як частину мови. Нетрадиційна граматика не надає граматичного статусу займеннику і виводить його із системи повнозначних частин мови, розподіляючи між іншими частинами мови: займенникові іменники, займенникові прикметники, займенникові числівники.

В. О. Горпинич виокремлює групу посесивних дієслів: лексеми зі значенням *мати, володіти* утворюють посесивну (присвійну)

конструкцію у реченні. За цим критерієм усі мови поділяються на дві групи:

а) мови, в яких посесивна конструкція будується з перехідним дієсловом *мати* (лат. *habeo* - маю), об'єднуються в групу «Набео-мови» (*Я маю книгу*);

б) мови, в яких посесивна конструкція будується на основі дієслова-зв'язки *бути* (теперішній час є; лат. *esse* - бути), називаються *Esse-мовами* (*У мене є книга*) [Горпинич 2004: 111].

Найуживанішим засобом вираження присвійності є родовий відмінок (*вірш Шевченка, праця вченого, молодість друга, вдача ледаря*). О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський наголошують, що з родовим відмінком у функції посесивного об'єкта пов'язана передача мовними засобами значення належності особі, відношення до чогось, зв'язок із чимось. Такі формально-граматичні конструкції утворилися шляхом конденсації тексту до рівня словосполучень: *пташина має гніздо - гніздо належить пташині - гніздо пташини*. Функція родового посесивного становить перший етап міжкатегоріального переходу – синтаксичну транспозицію, яка ще не набула морфологічної завершеності, як це видно на прикладах присвійних прикметників: «*Підігнати підкову Чернишевому коневі можна було тільки в кузні*» [Безпояско 1993: 47].

Окремі присвійні прикметники ввійшли до складу стійких сполучень, зокрема лексичних (географічні назви: *Баренцове море, Баффінова земля, Берінгове море*; термінологічні назви: *адамове яблуко, антонів вогонь, архімедова спіраль*; лаконічні образні узагальнення, крилаті слова: *авгієві стайні, адамове ребро, антихристова печать*).

Проте М. Я. Плющ вважає, що ці фразеологізовані сполучення, зокрема географічні назви та прізвища, не виражають присвійності [Плющ 2005: 234].

Аналіз текстів романів Володимира Лиса «Діва Млинища», «Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї» та «Століття Якова» засвідчує активне використання автором посесивних засобів. У результаті суцільної вибірки ми виявили такі основні способи передачі присвійної семантики:

1) присвійні займенники (*життя ваше* (В. Лис 2017, с. 7), *свої походи* (В. Лис 2016, с. 13), *його тато* (В. Лис 2014, с. 17);

2) присвійні прикметники (*Тарасові діти* (В. Лис 2017, с. 12), *дівочий крик* (В. Лис 2016, с. 16), *жіноча доля* (В. Лис 2014, с. 64);

3) іменники у формі родового відмінка (*серце комахи* (В. Лис 2017, с. 7), *крик породіллі* (В. Лис 2016, с. 7), *хата кума* (В. Лис 2014, с. 82);

4) посесивні дієслова (*куток має Діву* (В. Лис 2016, с. 22), *вітер має кігтики* (В. Лис 2016, с. 15), *Пелагея мала відчуття* (В. Лис 2014, с. 21).

Присвійні займенники – найуживаніший засіб передачі посесивності. Найбільш частотним є вживання займенників: **свій** та його форми (*Він уже знає про майбутні свої походи* (В. Лис 2016, с. 13); *За своє життя бабуса була кілька десятків раз у місті* (В. Лис 2014, с. 21); *До плеча кістлявим патичком своїм доторкнулося* (В. Лис 2017, с. 20), **мій** та його форми (*Мій перший трофей не на війні* (В. Лис 2016, с. 14); *Вона була для мене просто бабусею, мамою моєї мами Оксани* (В. Лис 2014, с. 5); *Як мої покійні бабуня казали – сто соловейків в оці сидять і виспівують* (В. Лис 2017, с. 22), **його** (*Зробить кар'єру, відому всьому світові, принаймні його частині* (В. Лис 2016, с. 8); *Щоб на полі добре вродило, тре' на краю його, по чотирьох вуглах його, мак дикий посіяти* (В. Лис 2014, с. 67); *Його смерть сидить у тому письмі* (В. Лис 2017, с. 14).

Присвійні прикметники у прозі Володимира Лиса репрезентовані похідними від **назв імен**: *Тесть, Юстинин батько Михайло, насварився було на приймака* (В. Лис 2016, с. 12); *Знав, що Тимошів молодший брат Яким до неї сватається* (В. Лис 2017, с. 104); *Через два дні після Василюшиного весілля хлопця знайшли у річці* (В. Лис 2017, с. 23). Доволі часто використано присвійні прикметники, що походять від **назв спорідненості**: *Дядькова родина була й не проти* (В. Лис 2016, с. 12); *І я пригадав бабусині слова* (В. Лис 2014, с. 86); *Темна хмара закрила мамине лице* (В. Лис 2016, с. 22). Менше письменник використовує присвійні прикметники, що утворилися від **назв тварин** (*Петро по сусідах молоко коров'яче випрошував* (В. Лис 2016, с. 13); *Тулиться до теплого кінського боку* (В. Лис 2017, с. 101) і від **прізвищ** (*А міні ж казала Павлючиха, Вергунівська сусідка, що Тиміш напився і кляв* (В. Лис 2017, с. 33-34); *Мотруну за руку взяв, Турнєшину дочку* (В. Лис 2017, с. 104).

«Родзинкою» творів Володимира Лиса є використання поліського діалекту. Він відбився на формах деяких присвійних займенників, зокрема **твоєю, своєю, моєю** та **її** зазнали певного впливу місцевого діалекту: – *Хочу, щоб ти був моїм, а я – **твею**... – Будеш ти **мею**, а я твоїм* (В. Лис 2017, с. 36); *Посватався на чуже село, а тепер на **свему** на дівок заглядаєця* (В. Лис 2014, с. 37); *Он і **нейні** спідниця і сорочка біліють на траві* (В. Лис 2016, с. 17).

Досить часто в одному реченні автор використовує кілька присвійних займенників, тим самим наближує текст до розмовного стилю: *З якою ніжністю вона ставилася до **своєї** мами Пріськи. **Її** мама, а **моя** прабабуся прожила довге життя* (В. Лис 2014, с. 30); ***Її** маленька рука в **його** великій селянській лані. **Її** доля теж. **Її** і **його** доля в **його** руках* (В. Лис 2017, с. 110).

Іменникові засоби передачі присвійних відношень ми спостерігаємо вже у назвах досліджуваних нами романів – «Століття **Якова**», «Діва **Млинища**» та «Поліська мудрість **Пелагеї**». Найчастіше посесивний родовий відмінок походить від **назв імен** (*Наполеон вперше заходить до спальні **Жозефіни*** (В. Лис 2016, с. 13); *Помер дід Григорій, брат прабабусі **Пріськи*** (В. Лис 2014, с. 69); *Бере з долоні **Якова** білу грудку* (В. Лис 2017, с. 102) і **назви осіб**, які ми застосовуємо в побутовому мовленні (*Думки звичайної **жінки**-поліщучки* (В. Лис 2014, с. 9); *То того **хазяїна** кінь, що чужим вівсом потилицю чухає* (В. Лис 2014, с. 35); *Припала до ручок великої **пані*** (В. Лис 2017, с. 109).

Частотним є використання присвійного дієслова **мати** та його форм: *Мати Юстина була не проти **мати** таку невістку* (В. Лис 2016, с. 12); *Пелагея **мала** своє вражаюче відчуття* (В. Лис 2014, с. 21); *Пес **мав** ім'я і звався Тузиком* (В. Лис 2017, с. 15).

Отже, як засвічує аналіз прози Володимира Лиса, письменник доволі часто використовує засоби посесивності у мові своїх творів. Основними засобами вираження присвійності є займенники. Зафіксовано чимало похідних присвійних прикметників від імен та прізвищ. Автор майстерно маневрує присвійними займенниками та присвійними прикметниками, аби уникнути повторів, підкреслити та увиразнити мову своїх романів. Також автор активно використовує іменник у формі родового відмінка належності та посесивні дієслова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плющ М. Я. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с.
2. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
3. Білодід І. К. Сучасна українська літературна мова. Морфологія: підручник. Київ : «Наукова думка», 1969. 583 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2004. 336 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Лис В. С. Діва Млинища: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 368 с.
2. Лис В. С. Із сонцем за плечима. Поліська мудрість Пелагеї: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. 240 с.
3. Лис В. С. Століття Якова: роман / передм. О. Забужко. 4-те вид., стер. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 240 с.

Оксана Дрозд

Наук. керівник – проф., д. філол. н. Павликівська Н. М.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОНОМАСТИКИ

Усередині XIX століття в мовознавстві розпочався активний розвиток ономастики як окремої галузі лінгвістики, оскільки науковці дедалі більше цікавилися історією виникнення власних назв, особливостями їхнього використання та збереження в мові народу. А. Зубко стверджує: «Важливість вивчення онімів як історичного джерела відзначили дослідники доісторичних часів, а також лінгвісти, які цікавились територіальним розміщенням і